

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

Internet: www.judaica-zwolle.nl E-mail: judaica@hetnet.nl

Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 19, Nummer 2 / Tewet 5766 - januari 2006

OPPLAGE 400 EXEMPLAREN - ABONNEMENT € 6,50 - POSTGIROREKENING 259272

Het verhaal achter twee monumenten aan de voormalige Zamenhofsingel te Zwolle

Van de redactie

Hoeveel Zwollenaren hebben tot enkele jaren geleden niet hun belastingformulier naar het belastingkantoor aan de Zamenhofsingel gestuurd? Velen! Waarschijnlijk zonder te weten naar wie die singel genoemd was. Altijd gedacht dat Zamenhof een Zwolse dokter of een oud-burgemeester was? Nee dus. Zamenhof was een Pools-joodse oogarts die beroemd werd als ontwerper van het Esperanto. Helaas kunnen we vandaag niet meer over de Zamenhofsingel lopen of rijden. De naam “Zamenhofsingel” is alleen nog op verkeersborden te zien als aanduiding van het parkeerterrein naast het muziekcentrum Hedon. Wat is er met de Zamenhofsingel gebeurd en welke andere herinneringen aan Zamenhof en het Esperanto zijn er nog in de stad te vinden?

In Zwolle wordt op niet minder dan vier plaatsen herinnert aan Dr. L.L.Zamenhof, de schepper van de internationale hulptaal het Esperanto. Naar aanleiding van een verzoek van de Zwolse Esperantistenvereniging in 1959 ging de gemeente er toe over om de singel tussen de Rembrandtlaan en de Diezerkade de naam Zamenhofsingel te geven. Aanvankelijke wilde men die singel de historische naam Klein Grachtje geven maar men vond dat toch niet dezelfde uitstraling hebben als de nieuwe naam. Gedurende 42 jaar heeft die singel zo geheten, tot het gemeentebestuur het in zijn wijsheid goed achtte de Zamenhofsingel om te dopen in Burgemeester Drijbersingel (2001). Geen woord van kritiek overigens op die burgemeester die zelfs ereburger van Zwolle is geworden. Er bestaat kennelijk een traditie in Zwolle belangrijke wegen rond de stadskern te vernoemen naar verdienstelijke burgervaders, zoals de Burgemeester van Rooijensingel. Maar dat nu uitgerekend een singel die vernoemd was naar een man die wereldwijd erkenning en waardering voor

zijn werk en leven heeft gekregen, zijn naam moest inleveren, getuigt toch niet direct van tact en een brede blik. Tot op de dag van vandaag protesteren de Esperantisten tegen de naamsverandering. Wat er wel toe geleid heeft dat Zwolle een Zamenhofrotonde heeft gekregen (hoek Rembrandtlaan – Burg. Drijbersingel). Wat je noemt een doekje voor het bloeden.

Aan het begin van de voormalige Zamenhofsingel staat een monument voor Doktoro L.L. Zamenhof (Auteur van de internationale taal Esperanto - 15 december 1859 - 14 april 1917). Het eenvoudige monument voor Zamenhof bestaat uit een gemetseld stenen muurtje met daarop een bronzen plaquette met een portretbuste van Zamenhof. Het is een ontwerp van de kunstenaar F. Sieger en het dateert van 1966.

Zamenhof-monument met op de achtergrond de Rembrandtlaan

Aan het eind van de voormalige Zamenhofsingel staat het Esperantomonument bij de Diezerpoortenbrug. Het uit beton en brons vervaardigde monument is van de hand van J. Maagdendans en werd in 1974 onthuld. Hiermee was de oorspronkelijke opzet van de Esperantisten gerealiseerd: een straat met aan de uiteinden een monument voor Zamenhof. Totdat het stadsbestuur roet in het eten gooide.

Tot slot: de Baptisten in Zwolle hebben zich bij de naamgeving van hun nieuwe kerkgebouw aan de toen nog Zamenhofsingel laten leiden door de naam van Dr. Zamenhof. Hun gebouw heet namelijk 'De Samen(h)of.'

De geschiedenis van het Esperanto

Vandaag verbazen wij ons er wellicht over hoe het zover kon komen dat twee monumenten en een singel herinneren aan een kunstmatige taal, die door vrijwel niemand meer gesproken wordt. Wie

echter de geschiedenis van het Esperanto bestudeert, komt al snel onder de indruk van de invloed die deze taal vooral tussen de beide wereldoorlogen heeft gehad. In oktober zond het tv-programma "Andere tijden" een indrukwekkende documentaire uit over de geschiedenis van het Esperanto. Oudere lezers herinneren zich wellicht dat nog in de jaren zeventig van de vorige eeuw in de telefooncellen de gebruiksaanwijzingen behalve in het Nederlands, Duits, Engels en Frans, ook in het Esperanto vermeld stonden. Kom daar vandaag nog eens om! In de Tweede Wereldoorlog werd het Esperanto door de Nazi's verboden. Na die tijd heeft het zijn invloed snel verloren onder andere omdat het Engels de rol van internationale taal overnam.

In dit bulletin vindt u twee interessante bijdragen over Zamenhof en zijn schepping. Wie bovengenoemde uitzending van "Andere Tijden" nog eens wil zien, kan terecht op internet: <http://geschiedenis.vpro.nl/programmas/2899536/afleringen/24507680/>

Zamenhof - Rechtvaardige temidden van de volken

Door Dick Broeren

Als Ludovic Lazarus Zamenhof op 15 december 1859 in Bialystok geboren wordt, heerst in het Russisch-Poolse stadje een ware babylonische spraakverwarring. Op straat kun je Pools, Russisch, Duits, Wit-Russisch en Jiddisj en de bijbehorende dialecten horen. Het stadje telt 30.000 inwoners waarvan 10% Pools is, 17% Duits, 13% Russisch en 60% Joods.

Vader Markus was bij de geboorte van Lejzer (een verkorte vorm voor Eliëzer) 22 jaar oud en zijn moeder, Rosalie Sofer, 19. Vader Zamenhof was onder invloed van de Joodse Verlichting, de Hasjkalah, een geëmancipeerde Jood geworden die het liefst geheel zou willen opgaan in de niet-Joodse maatschappij. Hij was streng, dogmatisch en gedisciplineerd, gaf aan een door hem zelf gestichte school les in talen en had een grote kennis van het Hebreeuws en Jiddisj. Lejzer's moeder was echter in vrijwel alles zijn tegenpool en het was met haar dat de jongen regelmatig naar de synagoge ging.

Een groot deel van de Joden in Bialystok werkte in de textielindustrie die dan ook voor het grootste deel in Joodse handen was. Er werd bijvoorbeeld stof geweven en verwerkt voor de uniformen van het tsaristische leger van Tsaar Alexander II, die als verlicht gold, dit in tegenstelling tot zijn voorganger Nicolaas I, die hard tekeer was gegaan in het bijzonder tegen de Joden. Het stadje stond onder Russisch bestuur, leed veelvuldig onder etnische onlusten die vrijwel altijd eindigden in tegen de Joden gerichte pogroms, waarbij de gevreesde tsaristische politie en de kerk de andere kant opkeken.

Lejzer was een tenger kind, vaak ziek, zeer bijziend - hij zou later oogarts worden -, en uitzonderlijk intelligent. Op zijn vijfde verjaardag kon hij vloeiend lezen en schrijven. Al gauw sprak hij Russisch en vader Zamenhof leerde zijn zoon Frans en Duits. Hebreeuws leerde hij in de synagoge en op straat leerde hij Jiddisj, wat thuis als 'gettotaal' niet gesproken mocht worden, en Pools. In het openbaar Pools spreken was overigens gevaarlijk want de tsaristische politie was altijd op zoek naar Poolse verzetsstrijders en was altijd bang voor samenzweringen.

In 1873 verhuisde de familie naar Warschau en vestigde zich in een groter huis in de Joodse wijk vlak bij een synagoge. De grotere woning was nodig geworden want Lejzer was intussen de oudste geworden van nog zeven broertjes en zusjes. Vader Zamenhof werd supervisor van een privéschool, nam een aantal leerlingen in huis en werd de Joodse Censor in Warschau. Alle Hebreeuwse boeken,

tijdschriften en krantenartikelen moesten hem passeren. Hij stond op zijn beurt weer onder supervisie van een Senior Censor, die weer gecontroleerd werd door een hogere beampte enz. enz. Ziedaar de vrijheid van het tsaristische Rusland.

De geboorte van een nieuwe taal

Onder invloed van al deze factoren ontstaat bij de gymnasiast Lejzer Zamenhof, - op vijftienjarige leeftijd wordt hij toegelaten tot de vierde klas van het Tweede Filologische Gymnasium in Warschau - langzaam maar zeker een vraag waar al deze ellende uit voort komt. De vraag stellen is haar beantwoorden en hij denkt dat alles veroorzaakt wordt doordat de mensen allemaal een andere taal spreken, in een andere taal denken met alle nationalistische en religieuze ideeën daaraan gekoppeld. Hij vraagt zich af of één supranationale taal, die naast de eigen taal gesproken, geschreven en gelezen zou worden niet een stap in de goede richting zou zijn om de barrières tussen rassen en naties te overbruggen, zo niet te slechten. En hij begint te zoeken naar zo'n taal. Verschillende bestaande talen zoals Latijn, Hebreeuws en Jiddisj passeren de revue maar ze zijn allen historisch te zwaar beladen en dus zit er voor de briljante gymnasiast niets anders op dan er zelf een te maken.

Opschrift van het monument aan de voormalige Zamenhofsingel : ESPERANTO - KOMPREENO PACO.

Op 17 december 1878 bakt zijn moeder Rosalie een taart alsof er een verjaardag gevierd moet worden - een wijze voorzorgsmaatregel want alle samenkomsten zijn verboden - en Lejzer presenteert zijn nieuwe taal aan zijn familie en een paar vrienden van school. Er worden liederen gezongen en toespraakjes gehouden over broederschap en een mensheid vrij van onderlinge haat. Ieder is enthousiast en Lejzer is negentien jaar oud. In juni 1879 doet hij examen en slaagt met superieure cijfers voor alle vakken. Ondanks dat twijfelt vader Markus aan de capaciteiten van zijn oudste zoon want een huisvriend, een zelfingenomen amateur psycholoog die indrukwekkende namen gebruikte voor alles wat hij niet begreep, had bij vader Zamenhof er op aan gedrongen iets te doen aan het idee-fixe van zijn zoon met betrekking tot een supranationale taal. Hij zag hierin een begin van een gevaarlijke psychische aandoening. Markus zag wel wat in de overtuiging van zijn collega en toen Lejzer te kennen gaf in Moskou medicijnen te willen studeren mocht hij dat doen op één voorwaarde: hij moest al het materiaal van zijn taal, de grammatica, de woordenlijsten de oefeningen en de vertalingen bij zijn vader inleveren en beloven tot hij afgestudeerd was niet meer aan zijn taalproject te werken. Lejzer gaf toe en vader borg alles achter slot en grendel. Ondanks de bothed van deze maatregel zat er wel iets in. Lejzer liep in Moskou een grote kans met de geheime politie in aanraking te komen vanwege zijn nieuwe taal, want, zoals gezegd, men zag in alles een bedreiging van het totalitaire tsaristische regiem, zeker als het ging om een nieuw, dus bedreigend, communicatiemiddel.

Twee jaar later keerde Lejzer naar Warschau terug om daar aan de universiteit verder te studeren. Toen hij aan zijn vader vroeg of hij het pakket met het materiaal voor zijn nieuwe taal weer mocht terug hebben om verder te gaan met de ontwikkeling van zijn taal, bleek zijn vader het pakket papieren verbrand te hebben deels uit angst voor de geheime politie die dit wel eens subversief materiaal zou hebben kunnen vinden. De relatie tussen Lejzer en zijn vader werd met een schok volwassen: Lejzer ging voortaan zijn eigen weg en kon helemaal opnieuw beginnen. In het geheim herschrijft hij zijn hele taal, uit zijn geheugen stelt hij weer woordenlijsten op, stroomlijnt zijn grammatica, maakt de aanslag op de Tsaar mee van maart 1881, waar uiteindelijk de Joden weer de schuld van krijgen, overleeft samen met zijn familie ternauwernood de afschuwelijke pogroms en studeert in januari 1885 af. De medische praktijk is te zwaar voor hem, hij trekt zich het lot van zijn

patiënten te zeer aan en besluit dan maar zich te specialiseren als oogarts.

Dr. Esperanto

Ondertussen is hij getrouwd met Clara Zilbernick die hij tijdens een bijeenkomst van 'Khibat Tsion' - een afdeling van de zionistische beweging - had ontmoet. Op 30 maart 1887 trouwen ze en Lejzer kan van de bruidschat zijn eerste boek publiceren. Dat was niet zo eenvoudig want de publicatie verliep uiterst kafkaësk via censurs en elkaar tegenwerkende instanties. Uiteindelijk verschijnt dan in 1887 het boek 'Lingvo Internacia' onder het pseudoniem Dr. Esperanto (dat is Esperanto voor 'hij, die hoopt'). Clara leerde de taal in recordtempo en de twee gelieven schreven elkaar ook brieven in die taal, de eerste liefdesbrieven in Esperanto ooit! Een jaar later is het jonge gezin, na de geboorte van hun oudste zoon Adam (!), weer blut, want Lejzer moet het resterende deel van de bruidschat gebruiken om ambtenaren om te kopen die zijn vader beschuldigen van samenzwering tegen de Tsaar. Ook zelf heeft Zamenhof vaak last gehad van het controlesysteem van de Russen middels censoren. Niemand minder dan Tolstoj is een keer voor hem in de bres gesprongen.

Zamenhofs leven is een lange aaneenschakeling van onheilspellende zaken. Als oogarts in Warschau wordt hij eigenlijk 'armendokter', hij kan het immers niet aanzien dat het straatarme deel van Warschau's bevolking (het grootste deel) nauwelijks enige medische verzorging krijgt. Hij zit dus eigenlijk vaak op het randje van bankroet. Hij publiceert zijn werk onder pseudoniemen, moet altijd op zijn hoede zijn voor de geheime politie. Als hij later geëerd wordt in Frankrijk met het Legioen van Eer moet hij eerst toestemming vragen aan het Russische departement van politie of hij de onderscheiding in ontvangst mag nemen en dragen! En toch zet deze kleine tengere man door en vecht op een geweldloze manier voor zijn idealen. Hij wil zelfs niet de 'eigenaar' van zijn taal zijn, het is zijn geschenk aan de wereld en het is aan de wereld er wat van te maken. En dat gebeurt totdat de beide wereldoorlogen roet in het eten gooien. Maar toch, na de eerste wereldoorlog, dringt het Esperanto zelfs door in de Volkenbond als een officieel erkende taal. Later zal ook de VN hetzelfde doen.

Zamenhof is zich heel goed bewust van het feit dat zoiets ingrijpends als een nieuwe taal gesteund dient te worden door een ideologie. Hij herkent zijn eigen levensovertuiging in de uitspraken van Hillel: 'Wat u verachtelijk voorkomt, doe dat ook uw medemens niet aan, dit is Tora, de rest is commentaar.' En ook: 'Wanneer ik niet voor

mijzelf ben, wie is dan voor mij? En als ik slechts voor mijzelf ben, wat ben ik dan? En indien niet nu, wanner dan wel? (Avot 1:14). Hij geeft zijn overtuiging voor het eerst weer in het geschrift 'Hillellisme' onder het pseudoniem Homo Sum en later nog een keer anoniem in Rusland Esperantisto met de titel 'De Dogma's van het Hillellisme'. Hij schrijft zelf: 'Het Hillellisme is een Leer die iemand niet vervreemd van zijn natuurlijke vaderland, noch van zijn taal, noch van zijn religie en het geeft hem de mogelijkheid alle onwaarheid en tegenstrijdigheid in zijn nationaal-religieuze principes te vermijden en te communiceren met mensen van allerlei talen en godsdiensten op neutraal menselijke basis van

broederschap, gelijkheid en gerechtigheid enz.' Het Hillellisme wordt geen succes. Het wordt door de meesten afgewezen. Een enorme teleurstelling voor Zamenhof, maar als hij aan het eind van zijn leven terugziet is er een internationale hulptaal ontstaan, die ondanks alle tegenwerking ook vandaag de dag nog bestaat en gesproken wordt door een kleine groep mensen die toch gestaag zich uitbreidt.

Gebruikte literatuur

Zamenhof, Creator of Esperanto door Marjorie Boulton, Londen 1980, en de lemma's 'Zamenhof' en 'Esperanto' in de Encyclopedia Judaica en de Encyclopedia Britannica.

Elejzer Zamenhof en het Moderne Hebreeuws*

door Marc van Oostendorp

In 1901 verscheen in Warschau een brochure in het Russisch onder de titel *Hillelisme; Een project voor de oplossing van het joodse vraagstuk*. De auteur van deze brochure ging schuil achter het pseudoniem *Homo Sum* ("Ik ben [een] mens") en stelde voor een nieuwe joodse sekte te stichten die de leer van rabbi Hillel uit het begin van de christelijke jaartelling zou uitdragen. Joden uit alle landen van de wereld zouden zich in deze sekte kunnen verenigen om gezamenlijk voor de idealen van Hillel te werken: idealen van verdraagzaamheid en vrede.

Omdat het hillelisme een internationale beweging moest worden, zou het onvermijdelijk geconfronteerd worden met een taalprobleem. Welke taal moesten de hillelisten onderling spreken? Al in zijn eerste brochure ging Homo Sum uitgebreid op deze vraag in. Eén oplossing leek hem in ieder geval niet geschikt: ¹"De antieke Hebreeuwse taal, een dode taal die niet in haar totale veelzijdigheid tot ons gekomen is, maar alleen in de vorm van een kleine literatuur gekarakteriseerd door verhalen en gedichten, deugt absoluut niet voor de rol van een levende volkstaal; zelfs voor hen die haar in haar geheel geleerd hebben zal ze nooit kunnen dienen als een levende eigen taal; en het is zo buitengewoon moeilijk om haar zelfs voor dit soort kreupel gebruik te leren, dat als de hillelisten haar als hun taal zouden aannemen, slechts een handjevol bijzondere liefhebbers tot de gemeenschap van hillelisten kunnen toetreden, maar de grote massa's nooit."^{1a}

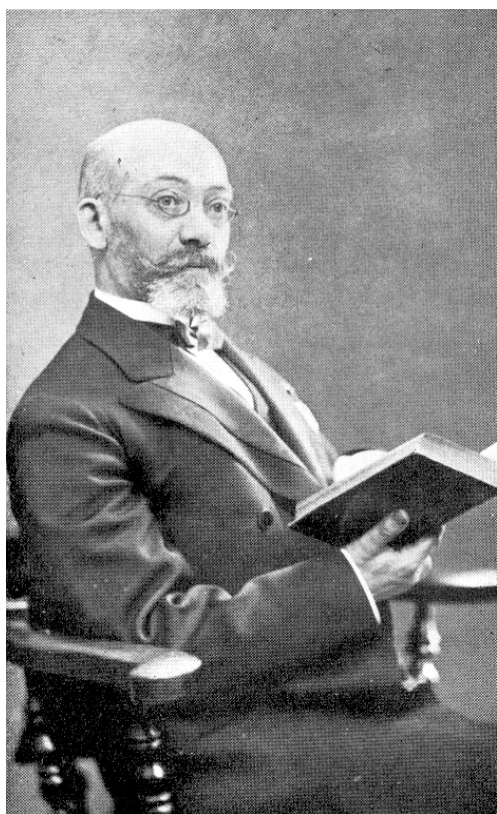
Die andere joodse taal, het Jiddisch - dat Homo Sum net als veel van zijn tijdgenoten *Jargon* noemde - was echter evenmin geschikt: "Zoals bekend voelen zelfs diegenen die het kennen een sterke en onoverwinbare afkeer van en vooroordeel tot het onesthetische en in het geheel niet uitgewerkte *Jargon*, en het zal al helemaal onmogelijk zijn om die joden ertoe te bewegen het te leren, die niets gemeenschappelijks hebben met dit *Jargon* en voor wie het aan de ene kant erg moeilijk te leren is en wie het aan de andere kant niets kan bieden."

Ook het overnemen van enige andere taal van enig ander volk - het Russisch of het Frans bijvoorbeeld - was niet aan de orde. Er was volgens Homo Sum dan ook maar één realistische oplossing voor het taalprobleem van de toekomstige hillelisten: een kunstmatige taal. De hillelisten zouden hun eigen taal net zo rijk en flexibel kunnen maken als hen goed dunkte en er bovendien alle soorten "bagatellen" aan kunnen

* Dit artikel werd eerder gepubliceerd in: Alef Beet, Tijdschrift van de Vereniging tot bevordering van kennis van Hebreeuws, jrg. 8, nr. 2, december 1998, en overgenomen met toestemming van de auteur.

toevoegen “die aan een taal haar levendigheid, welluidendheid en ongewone eenvoud” kunnen geven.

Homo Sum kon het weten. Achter het pseudoniem ging de Warschause oogarts Elejzer Zamenhof (1859-1917) schuil², een man die op dat moment al beroemd was als de ontwerper van de werelddhulptaal Esperanto. Op het eerste oog is dit alles natuurlijk behoorlijk ironisch: de vader van een taal die voor veel mensen nog steeds vooral verbonden is met utopische idealen, en bovendien de stichter-in-spe van een sekte die voor zover bekend nooit één aanhanger heeft gekend, doet de gedachte dat het Hebreeuws ooit weer gesproken zou kunnen worden, als onrealistisch af. Toch denk ik niet dat Zamenhof ongelukkig zou zijn geweest met de huidige status van het Hebreeuws. De geschiedenis heeft Zamenhof wat het taalprobleem betreft voor een belangrijk deel wel degelijk gelijk gegeven; dat is wat ik in dit korte artikel wil aantonen.

Het taalprobleem als joods probleem

Er zijn veel documenten waaruit blijkt dat Zamenhof het taalprobleem zelf vooral zag als een probleem van de joden. Hij heeft dat een aantal malen expliciet verklaard, bijvoorbeeld in een brief aan de esperantist Michaux, die hem (waarschijnlijk) had gevraagd naar de redenen van Zamenhofs niet aflatende bemoeienis met een kunstmatige internationale taal: “Als ik geen jood uit het getto was, was het idee over de vereniging

van de mensheid ofwel in zijn geheel niet in me opgekomen, ofwel had het me nooit zo koppig tijdens mijn hele leven vastgehouden. [...] De noodzaak van een niet-nationale neutrale algemeen-menselijke taal kan niemand zo sterk voelen als een jood die verplicht is tot God te bidden in een reeds lang gestorven taal, zijn opvoeding en onderwijs krijgt in de taal van een volk dat hem verstoot, en lotgenoten over de hele wereld heeft met wie hij zich niet kan verstaan.”^{2a}

Toch is dit - met de brochure over het hillelisme - een van de slechts weinige plaatsen waar Zamenhof zich zo openlijk uitgelaten heeft over de joodse oorsprong van zijn idealen. Als hij dit soort uitspraken al deed, dan alleen in correspondentie met intimi. In publicaties voor een breder publiek, en in correspondentie met onbekenden wees hij altijd alleen op de algemeen-menselijke waarden die het ideaal van het Esperanto voor hem vertegenwoordigde.

Hoewel dat algemeen-menselijke ideaal voor hem ongetwijfeld reëel was, is het niet onredelijk om te veronderstellen dat hij zijn eigen joods-zijn vooral zo weinig op de voorgrond heeft laten komen, omdat hij bang was dat antisemitische gevoelens het succes van “zijn” Esperanto zouden tegenhouden. Voor Zamenhof zelf was zijn ideaal wel degelijk een joods ideaal.

De ontwikkeling die Zamenhofs ideeën over het hillelisme hebben doorgemaakt, laten dat volgens mij zien. De aangehaalde brochure uit 1901 was vooral gericht tot de joodse intelligentsia. In de analyse van Zamenhof was een van de grote problemen van de westerse wereld de onenigheid tussen de twee belangrijkste monotheïstische godsdiensten: de joodse en de christelijke. Er was daarom een soort neutrale bruggodsdienst nodig, een algemeen-menselijk neutraal religieus platform, waarin alle monotheïsten zich konden vinden.

Volgens Zamenhof kon het christendom nooit zo'n basis bieden. Daarvoor bevatte het teveel elementen die voor de joden onacceptabel waren. Een jood kan niet aannemen dat Jezus van Nazareth de Messias was, zonder zich te verloochenen. Anderzijds meende Zamenhof dat het voornaamste obstakel in het jodendom de vele gedetailleerde leefregels waren. Het hillelisme was een tot de kern teruggebracht jodendom, zonder al die leefregels. Op die manier kon het een neutrale godsdienstige basis leveren waarop mensen elkaar konden ontmoeten: een jood kon thuis wel alle leefregels volgen die hij wilde volgen, een christen kon zijn opvattingen over Jezus als particulier aanhangen, maar in het openbaar zouden ze alleen

hillelisten moeten zijn. Het hillelisme was, inderdaad, een soort Esperanto van het geloof.

Toen zijn idee nauwelijks weerklank vond, transformeerde Zamenhof het tot een algemener ideaal, dat ook onmiddellijk voor niet-joden toegankelijk moest zijn. De “joodse” naam hillelisme werd vervangen door een “algemeen-menselijk”: *homaranisme*. Dat woord was afgeleid van het Esperanto-woord *homarano*, dat “lid van de mensheid” betekent. Overigens ontmoette ook dit idee vrijwel nergens enig enthousiasme, ook niet in kringen van de esperantisten.

Toch werpt deze ontwikkeling volgens mij een interessant licht op Zamenhofs denkwereld. Zamenhof zag twee problemen voor de joden: ze hadden geen eigen taal en ze hadden een godsdienst die niet geaccepteerd werd. Voor allebei deze problemen had hij een originele oplossing. In zekere zin probeerde hij een “verbeterde” en “geneutraliseerde” versie van de godsdienst te maken. Hetzelfde gold denk ik voor zijn taal: die was bedoeld voor de joden, maar had als groot voordeel dat ook niet-joden hem konden leren. Bovendien was ook de neutrale taal te zien als een verbeterde en vereenvoudigde versie van de bestaande talen. Zo konden langzaam maar zeker alle volkeren opgaan in een groot volk - de mensheid.

Esperanto, Jiddisch en Hebreeuws

Er moest dus een taal komen, die aan minstens twee eisen voldeed: elke gedachte moest er in kunnen worden uitgedrukt, en de taal zelf moest relatief gemakkelijk zijn om te leren. Hierboven heb ik al enkele citaten gegeven waaruit blijkt dat het Hebreeuws volgens Zamenhof op geen enkele manier aan deze eisen voldeed. Ik ken alleen maar plaatsen waar hij zich negatief, vaak zelfs enigszins bitter, over het Hebreeuws heeft uitgelaten³: “Het is waar, sommigen zeggen dat we een eigen taal hebben, het oud-Hebreeuws; maar u weet wel dat dit een leugen is. Deze taal behoorde eens aan het volk dat in de verre oudheid leefde, maar wij hebben niets met dat volk gemeenschappelijk; als het niet vanwege onze godsdienst was, zouden we deze taal zelfs niet willen kennen; deze taal is voor ons even moeilijk en vreemd als voor elke niet-jood.”^{3a} “Alle volkeren noemen die taal de hunne, die ze liefhebben en verzorgen en die ze daadwerkelijk spreken; maar wij noemen die taal de onze, die al 2000 jaar geleden gesproken werd door geen enkele van onze voorouders.”^{3b}

Overigens lijkt het geen twijfel dat Zamenhof zeer goed Hebreeuws kende. Hij heeft

bijvoorbeeld eigenhandig de boeken van het Oude Testament in het Esperanto vertaald, en ging daarbij aantoonbaar uit van Hebreeuwse teksten en commentaren. Zijn vader, Mordechai Zamenhof, had trouwens als censurist voor het Hebreeuws gewerkt in dienst van de Russische tsaar.

Zamenhofs verhouding met het Jiddisch was een geheel andere. De negatieve dingen die hij soms over die taal zei legde hij meestal in de mond van anderen: die zouden het Jiddisch misschien nooit accepteren omdat ze het lelijk vonden, of onaf. Bovendien legde hij er vaak de nadruk op dat hij op zichzelf niets tegen het Jiddisch had. Integendeel, hij had ooit zelfs aan een grammatica van die taal gewerkt.

Die grammatica is later inderdaad voor een deel teruggevonden (ze ligt tegenwoordig in de universiteitsbibliotheek in Jeruzalem). Zamenhof was daarmee een van de eersten die een serieuze studie aan de grammatica van het *Jargon* wijdde. Opmerkelijk daarbij is dat hij dit moet hebben gedaan in ongeveer dezelfde periode waarin hij het Esperanto uitdacht: “Gedurende drie jaren heb ik me beziggehouden met het Jiddisch, in de hoop het te kunnen plaatsen op het niveau van de Europese cultuurtalen, en ik heb een grammatica van het zogenaamde *Jargon* geschreven, volgens mij de eerste grammatica van het Jiddisch ooit. Maar toen ik haar voltooid had, raakte ik ervan overtuigd dat deze taal geen toekomst heeft, en daarom bleef mijn grammatica in manuscriptvorm.”⁴

Op het eerste gezicht heeft het Esperanto maar weinig met het Jiddisch of het Hebreeuws gemeen. De woordenschat van de taal is voor het overgrote deel afgeleid van de Romaanse talen, het Duits en het Engels (met een klein aantal woorden uit Slavische talen, en een nog veel kleiner aantal bedachte woorden). Alleen woorden die duidelijk te maken hebben met het joodse leven zouden aan een van deze twee talen ontleend kunnen zijn: *hasido*, *maco* (*matze*), *kabala*, *shlemilo*, *Izraelo*. Omdat er veel woorden ongeveer hetzelfde zijn in het Jiddisch en het Duits, zijn er ook enkele woorden in het Esperanto die sterk op Jiddisch lijken, maar waarschijnlijk zijn deze toch uit het Duits geleend.

Toch zijn er voor wie goed zoekt wel enkele vrij duidelijke sporen van het Jiddisch aan te wijzen. De foneem-inventaris van het Esperanto correspondeert bijvoorbeeld exact met die van het (Noordoostelijk) Jiddisch, het dialect dat Zamenhof - die geboren was in Bialistok - zeer waarschijnlijk zelf sprak: het Esperanto heeft precies dezelfde klinkers en medeklinkers als die taal.⁵ Sterker nog, in zijn grammatica van het

Jiddisch stelt Zamenhof bijvoorbeeld de palatale stemloze fricatief (sj) te schrijven als een s met een accent aigu (š). In het Esperanto wordt die klank geschreven als een s met een dakje (ĝ). En zo zijn er meer “verborgen” overeenkomsten, die misschien verklaard moeten worden uit Zamenhofs onderbewuste: iemand die een taal probeert te maken grijpt daarbij vaak terug op de talen die hem het vertrouwdst zijn, omdat de manier waarop dingen in die talen geregeld zijn onbewust het meest “logisch” en voor de hand liggend schijnen.

Het is dan ook waarschijnlijk veelzeggend dat er maar weinig overeenkomsten met het Hebreeuws zijn. Zaken die zonder enige twijfel direct aan een invloed van die taal kunnen worden toegeschreven zijn er zelfs eigenlijk niet gevonden. Een feit dat in dit verband wel eens genoemd wordt, is dat het Esperanto wel een bepaald lidwoord heeft (la) maar geen onbepaald lidwoord. Dit geldt echter ook voor bijvoorbeeld het Klassieke Grieks. Bovendien kan het ontbreken van het onbepaalde lidwoord misschien ook rechtstreeks worden toegeschreven aan een soort zuinigheidsprincipe dat Zamenhof heeft toegepast, al kan men zich dan afvragen waarom hij niet alle lidwoorden heeft weggelaten, zoals in het Russisch gebeurt, een taal die hij ook zeer goed kende (en waarschijnlijk nog beter dan het Hebreeuws).

Het Moderne Hebreeuws als kunsttaal

Op het eerste gezicht lijkt het misschien alsof Israël uit Zamenhofs oogpunt de verkeerde nationale taal genomen heeft: de “onrealistische” taal “die 2000 jaar geleden al gesproken werd door geen enkele van onze voorouders” in plaats van de veel realistischere oplossing van het Esperanto.

Maar uit een ander oogpunt bekeken lijken sommige van Zamenhofs idealen wel degelijk uitgekomen. In de brochure over het hillelisme maakt Homo Sum zich weliswaar sterk voor de aanname van een kunstmatige taal, maar hij wijst er ook op dat deze taal niet noodzakelijkerwijs het Esperanto is: “Of de hillelisten een al bestaande neutrale taal moet kiezen, of dat het noodzakelijk is een commissie in te stellen die zich bezig houdt met de schepping van een nieuwe taal, kan alleen een congres [van hillelisten] bepalen. Hoe de taal ook is, ze moet speciaal worden aangepast aan de eisen van de hillelisten [...]. Terwijl de reeds bestaande taal Esperanto een strikt internationale geest heeft, gebaseerd op een zuivere logica, moet een hillelistentaal speciaal aan de geest, het leven, de denkwijze en de uitdrukkingwijzen, eigenaardigheden en gewoontes van die mensen

worden aangepast die de eerste lichting hillelisten vormen.”^{5a}

En er zijn argumenten om het Moderne Hebreeuws als een voorbeeld van een dergelijke taal te zien: het bouwt voort op de traditie, maar het is toch ook tot op zekere hoogte een kunstmatige taal, net als het Esperanto, met een grammatica die “vereenvoudigd” is, of in ieder geval aangepast aan de Indo-Europese talen, en een woordenschat die tegenwoordig voldoet aan alle eisen van het moderne leven. Ook de grammatica en de woordenschat van het Esperanto zijn aan bestaande (Europese) talen verwant. Het Hebreeuws is in de loop van deze eeuw natuurlijk geworden: kinderen leren het zonder problemen als hun moedertaal, maar hetzelfde is op veel kleinere schaal gebeurd met het Esperanto dat her en der over de wereld (vooral Oost-Europa) verspreid ongeveer duizend moedertaalsprekers kent.

Bovendien was Elejzer Zamenhof, op zijn eigen manier, een pragmaticus. Als student had hij er een tijdje voor geijverd dat de joden een stuk land in de Verenigde Staten zouden kopen om daar hun eigen land te stichten. Dit leek hem veel realistischer dan de droom ooit in het Heilige Land terug te keren (net zoals het hem dus realistischer leek om een kunstmatige taal in dat land te gebruiken dan het Hebreeuws): de Engelsen en de Turken zouden het nooit toestaan dat de joden zich in Palestina vestigden. Omdat hij echter zag dat zijn idee weinig mensen aansprak, richtte hij samen met enkele anderen in 1881 de Warschause afdeling van *Chibat-Zion* op, een van de eerste afdelingen van deze voorloper van de Zionistische beweging. Hij verdedigde zowel zijn eerste keuze als later de overstap met dezelfde argumenten: het was beter te kiezen voor het minder volmaakte ideaal als dat in de praktijk haalbaar was: “Laten we ons verenigen, broeders! Laten we allemaal onder de enige standaard staan, die gemeenschappelijk kan worden. Op die standaard staat geschreven: Naar huis!”^{5b}

Ik denk dat Zamenhof volmaakt gelukkig zou zijn geweest met de taalkeuze die men in het moderne Israël gemaakt heeft.

Over de auteur

Dr. M. van Oostendorp is als bijzonder hoogleraar Interlinguïstiek en Esperanto verbonden aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, en als postdoctoraal onderzoeker aan het Holland Institute of generative Linguistics (HIL) bij de universiteit Leiden.

Bibliografie

Cherpillod, A., *Zamenhof kaj judismo* [Zamenhof en het jodendom]. Eigen uitgave, Courgenard, 1997.

Maimon, N.Z., *La kaŝita vivo de Zamenhof: Originalaj studoj* [Het verborgen leven van Zamenhof; Originele studies], Tokio, Japano Esperanto-Instituto, 1978.

Zamenhof, L.L., *Iom reviziita plena verkaro de Zamenhof* [Iets gereviseerde volledige werk van Zamenhof], Tokio, Ludovikito, Drie delen.

Aantekeningen

1. Alle citaten zijn ontleend aan de *Iom reviziita plena verkaro de Zamenhof* (IRPVZ) en door mij uit het Esperanto vertaald in het Nederlands. De oorspronkelijke Russische tekst van de brochure over het hillellisme ken ik helaas niet.
- 1a. IRPVZ, p. 1184.
2. De Esperanto-voornamen van Zamenhof zijn: Lazaro Ludoviko.
- 2a. IRPVZ, p. 1438; brief aan Michaux, 21 februari 1905.

3. Alleen in een interview met de Engelse Jewish Chronicle in 1907 vertelde Zamenhof dat hij "ooit" de droom had gehad het Hebreeuws weer een levende taal te maken voor de joden, maar dat hij er snel van overtuigd geraakt was dat dit onmogelijk was (Maimon 1978, Cherpillod 1997).
- 3a. IRPVZ, p. 1087.
- 3b. IRPVZ, p. 1077.
4. Interview met Izodoro Harris voor de Jewish Chronicle, 1907; afgedrukt in Maimon (1978), die er overigens op wijst dat Zamenhof natuurlijk geen gelijk had en dat al in de achttiende eeuw pogingen waren ondernomen grammatica's van het Jiddisch te schrijven. Overigens verscheen een deel van Zamenhofs grammatica in 1909 in het Jiddische tijdschrift *Leben un visenshaft*, onder het pseudoniem Dr. X.
5. Behalve dat het Jiddisch een *sjewa* heeft, die in het Esperanto ontbreekt.
- 5a. IRPVZ, p. 1086.
- 5b. IRPVZ, p. 425.

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING VOORJAAR 2006

Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar: Zandkreek 9, 8032 JL Zwolle of via e-mail: judaica@hetnet.nl. De cursussen in deze lijst worden georganiseerd door de Stichting Judaica Zwolle. Actuele informatie voor de Judaica-Agenda wordt bijgehouden op onze website www.judaica-zwolle.nl.

za 24-12 Sjabbat Wajejesjev (Gen. 37:1-40:23)

ma 26-12 Chanoekah / Tempelvernieuwingsfeest (1e dag)

za 31-12 Sjabbat Mikeets (Gen. 41:1-44:17)

ma 02-01 Chanoekah / Tempelvernieuwingsfeest (8e dag)

za 07-01 Sjabbat Wajigasj (Gen. 44:18-47:27)

zo 08-01 **Rondleiding door de Synagoge van Zwolle.**
Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: € 2,50 (kinderen € 1,50).

ma 09-01 - Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 5e bijeenkomst. Tijd: 14.30-16.30 uur.
- Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 5e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.

di 10-01 Vastendag van 10 Tevet
- Korte cursus 1 - De geschiedenis van de Portugese Joden in Nederland, 2e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle. Jaarvergadering, aanv. 19.00 uur en aansluitend Ds. R. Bartlema over: "Kleuren van de ziel" (de schilderkunst van Marc Chagall en het Chassidisme). Plaats: Synagoge, S. Hirschstr. 8, Zwolle. Aanv. 19.45 uur

wo 11-01 - Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 7e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.

- Werkgroep Kerk en Israël, Zwolle. Dr. Marcus van Loopik over: "NT, gelijkenissen in een Joodse context". Plaats: Oosterkerk, ingang Koewegje, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.

- Interkerkelijk Werkverband Kerk en Israël, Emmen. Mw. Drs. Dodo van Uden over "Psalm 23". Plaats: Centrale Bibliotheek, Noorderplein 101, Emmen. Aanvang: 19.30 uur. Opgave vooraf via 0591-642047

za 14-01 Sjabbat Wajechi (Gen. 47:28-50:26)

ma 16-01 - Korte cursus 2 - Hedendaagse Joodse literatuur, 1e bijeenkomst. Tijd: 13.30-15.30 uur.

- Vrij Leerhuis 4 - Het mensbeeld van de Tora, 3e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.

di 17-01 Korte cursus 3 - Vrouwen in Tenach, 1e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.

wo 18-01 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 8e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.

za 21-01 Sjabbat Sjemet (Ex. 1:1-6:1)

ma 23-01 - Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 6e bijeenkomst. Tijd: 14.30-16.30 uur.

di 24-01	- Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 6e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. - Korte cursus 3 - Vrouwen in Tenach, 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. - Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Dhr. Ir. B.K. Heller te Santpoort-Noord over: "De plaats van de orthodoxie in het moderne Israël". Plaats: Herv. Centrum, Julianastr. 8, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.	wo 22-02	Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 11e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.
do 26-01	Genootschap Nederland Israël, afdeling Hoogeveen. Rabbijn ing. I. Vorst over "Proeven aan de Kabbala". Plaats: Goede Herderkerk, Middenweg 14, Hoogeveen. Aanvang: 19.45 uur.	za 25-02	Sjabbat Misjpatiem (Ex. 21:1-24:18)
za 28-01	Sjabbat Wa'era (Ex. 6:2-9:35)	-----	-----
di 31-01	Korte cursus 3 - Vrouwen in Tenach, 3e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.	ma 27-02	Korte cursus 2 - Hedendaagse Joodse literatuur, 3e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur.
wo 01-02	Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 9e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.	wo 01-03	- Korte cursus 4 - Spinoza van Joodse rebel tot Joods boegbeeld, 1e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. - Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 12e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.
za 04-02	Sjabbat Bo (Ex. 10:1-13:16)	za 04-03	Sjabbat Troema (Ex. 25:1-27:19)
-----	-----	-----	-----
zo 05-02	Rondleiding door de Synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: € 2,50.	zo 05-03	Rondleiding door de Synagoge van Zwolle. Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: € 2,50.
ma 06-02	- Korte cursus 2 - Hedendaagse Joodse literatuur, 2e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. - Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.	ma 06-03	- Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 8e bijeenkomst. Tijd:14.30-16.30 uur. - Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 8e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. - Genootschap Nederland Israël, afdeling Zwolle. Dhr. Salomon Bouman over "Israël, in de breedstre zin van het woord". Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.
di 07-02	Korte cursus 3 - Vrouwen in Tenach, reserve bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.	di 07-03	Vrij Leerhuis 3 - Genesis, een boek om steeds opnieuw te beginnen, 2e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.
wo 08-02	- Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 10e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. - Interkerkelijk Werkverband Kerk en Israël, Emmen. Drs. Henk J. Huyser over "Psalm 16". Plaats: Centrale Bibliotheek, Noorderplein 101, Emmen. Aanvang: 19.30 uur. Toegang: € 7. Opgave vooraf via 0591-642047	wo 08-03	- Korte cursus 4 - Spinoza van Joodse rebel tot Joods boegbeeld, 2e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. - Interkerkelijk Werkverband Kerk en Israël, Emmen. Drs. L. Evers over "a: De Hallel-psalmen; B: Zoektocht naar Jeruzalem". Plaats: Centrale Bibliotheek, Noorderplein 101, Emmen. Aanvang: 19.30 uur. Toegang: € 7. Opgave vooraf via 0591-642047
za 11-02	Sjabbat Besjalach (Ex. 13:17-17:16)	za 11-03	Sjabbat Tetsavee (Ex. 27:20-30:10)
-----	-----	-----	-----
ma 13-02	Toe Bisjvat / Nieuwjaar der Bomen - Vrij Leerhuis 4 - Het mensbeeld van de Tora, 4e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.	ma 13-03	Vastendag van Esther - Vrij Leerhuis 4 - Het mensbeeld van de Tora, 5e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.
wo 15-02	Werkgroep Kerk en Israël, Zwolle. Dr. H. Vreekamp over: "Zwijgen bij volle maan". Plaats: Oosterkerk, ingang Koewegje, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.	di 14-03	Poeriem / Lotenfeest - SLAG Zwolle. Mystiek en spiritualiteit. Al zolang er mensen zijn, is er behoefte aan spiritualiteit en aan mystiek. Voedsel voor de ziel. Plaats: Ev. Lutherse Kerk, Koestraat 2-4, Zwolle. Aanvang: 19.45 uur.
za 18-02	Sjabbat Jitro (Ex. 18:1-20:23)	wo 15-03	Korte cursus 4 - Spinoza van Joodse rebel tot Joods boegbeeld, 3e bijeenkomst. Tijd:13.30-15.30 uur. - Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 13e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. - Werkgroep Kerk en Israël, Zwolle. Rabbijn Lody van de Kamp over: "Verhouding Kerk-Israël". Plaats: Oosterkerk, ingang Koewegje, Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.
ma 20-02	- Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 7e bijeenkomst. Tijd:14.30-16.30 uur. - Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 7e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur.	za 18-03	Sjabbat Kie Tisa (Ex. 30:11-34:25)
di 21-02	- Vrij Leerhuis 3 - Genesis, een boek om steeds opnieuw te beginnen, 1e bijeenkomst. Tijd:19.30-21.30 uur. - Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Rabbijn S. Evers te Amersfoort over: "Het land Israël vanuit de geschriften". Plaats: Herv. Centrum, Julianastr. 8, Ommen. Aanvang: 19.30	-----	-----
		ma 20-03	Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 9e bijeenkomst. Tijd:14.30-16.30 uur.

- Korte cursus 2 - Hedendaagse Joodse literatuur, reserve bijeenkomst. Tijd: 13.30-15.30 uur.
- Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 9e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- di 21-03 - Vrij Leerhuis 3 - Genesis, een boek om steeds opnieuw te beginnen, 3e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- Genootschap Nederland Israël, afdeling Ommen. Dhr. U. Hagai te Amsterdam over: "Typisch taalgebruik en gedrag van de Israëli - Feiten en achtergronden". Plaats: Herv. Centrum, Julianastr. 8, Ommen. Aanvang: 19.30 uur.
- wo 22-03 - Korte cursus 4 - Spinoza van Joodse rebel tot Joods boegbeeld, reserve bijeenkomst. Tijd: 13.30-15.30 uur.
- Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 14e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- do 23-03 Genootschap Nederland Israël, afdeling Hoozevee. Marc de Klijn (beeldend kunstenaar en docent) over: "De doden zullen herrijzen", een persoonlijke verwerking van de Shoah (met dia's). Plaats: Goede Herderkerk, Middenweg 14, Hoozevee. Aanvang: 19.45 uur.
- za 25-03 Sjabbat Wajakheel (Ex. 35:1-38:20) - Pekoedee (Ex. 38:21-40:38)

BIBLIOTHECARIA

In het leslokaal van de Stichting Judaïca bevindt zich een kleine bibliotheek met boeken en andere materialen over het Jodendom en aanverwante onderwerpen.. De collectie omvat onder andere verscheidene titels die gebruikt kunnen worden als aanvullend materiaal voor de cursussen van de Stichting Judaïca. Regelmatig worden nieuwe titels toegevoegd, verkregen door schenkingen of via aankoop. Een kleine selectie uit de nieuwe aanwinsten:

- Klever, W.N.A., Zicht op Spinoza; twintig tijdschetsen. 158.3
 - Laenen, J.H., Frederik Weinreb en de Joodse mystiek. 213.5
 - Martel, Sasja, Sterk als de dood; sterven en rouw in joods perspectief. 213.5
 - Palache, J.L., Inleiding in de talmoed. 213
 - Petuchowski, Jakob J., De stem van de Sinaï; een rabbijns leesboek bij de Tien Geboden; inl. Willem Zuidema. 226.4
 - Riet, Peter van 't, Lukas versus Matteüs; de terugkeer van de midrasj bij de uitleg van de evangeliën. 227.4
 - Riet, Peter van 't, De **laatste titels** uit de folianti-reeks.
 - Solomon, Lewis D., Het Joodse boek van leven en sterven . 213.5
 - Strathern, Paul, *Spinoza* in 90 minuten. 158.3
 - Zuidema, Willem H., Levensstijl; een program; ontmoetingen met het Jodendom. (brochure). 213
- Dicky Koffeman-Wielinga*

- ma 27-03 - Bijbels-Hebreeuws 3m (middag-bijhoudcursus), 10e bijeenkomst. Tijd: 14.30-16.30 uur.
- Bijbels-Hebreeuws 3a (avond-bijhoudcursus), 10e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- wo 29-03 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), 15e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- za 01-04 Sjabbat Wajikra (Lev. 1:1 - 5:26)
- zo 02-04 **Rondleiding door de Synagoge van Zwolle.** Tevens is de tentoonstelling "Joods leven in en om Zwolle" te bezichtigen. Plaats: Synagoge, Samuel Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 13.30-16.00 uur. Toegang: € 2,50.
- ma 03-04 Vrij Leerhuis 4 - Het mensbeeld van de Tora, reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- di 04-04 Vrij Leerhuis 3 - Genesis, een boek om steeds opnieuw te beginnen, 4e bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- wo 05-04 Bijbels-Hebreeuws 2 (gevorderdencursus), reserve bijeenkomst. Tijd: 19.30-21.30 uur.
- za 08-04 Sjabbat Tsav (Lev. 6:1-8:36)
- do 13-04 Pesach / Paasfeest (eerste dag)
- vr 14-04 Pesach / Paasfeest (tweede dag)
- za 15-04 Sjabbat Pesach

NIEUW VERSCHENEN

In november verscheen het nieuwe nummer (27) in de Folianti-reeks van de hand van Peter van 't Riet met als titel **Het begin van de schepping, Inleiding en commentaar op Genesis 1:1-2.** De inhoud van dit boekje werd reeds behandeld in de cursus Vrij Leerhuis 4. Op de achterflap lezen we o.a.: Het eerste van de twee scheppingsverhalen in de Tora (Genesis 1:1 - 2:3) wordt meestal gelezen als een historisch bedoeld verslag over hoe God de wereld heeft geschapen. Bovendien bespreekt men Genesis 1 vrijwel altijd als een tekst los van de rest van de Tora. In deze brochure laat de auteur het verhaal van een andere kant zien. Hij gaat er van uit dat de scheppingsverhalen een inleiding op de Tora vormen. Zo ontstaat er een commentaar op de tekst van Genesis 1 dat regelmatig doorkijkjes geeft door de rest van de Tora. Ook vertoont het eerste scheppingsverhaal de sporen van een diepgaande polemiek tegen de Babylonische scheppingsmythen aan de verleiding waarvan de joden in de Babylonische ballingschap hebben blootgestaan. Door bovendien de latere rabbijnse uitleg van de tekst in het commentaar te betrekken komt het scheppingsverhaal tot leven als een ethisch-moreel betoog over de wereld waarin we nog elke dag leven. In deze brochure worden slechts de eerste twee verzen van Genesis 1 behandeld. Maar deze twee buitengewoon geconcentreerde stukjes tekst bieden woord voor woord zoveel stof tot beschouwing, dat daarmee deze brochure geheel gevuld kon worden. De brochure kan besteld worden door € 2,80 over te maken op giro nr. 3064033 t.n.v. Folianti, Zwolle, o.v.v. "brochure 27", of via internet: www.folianti.com.

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar. De abonnementsprijs bedraagt € 6,50 per jaar, over te maken op postgirorekening 259272 t.n.v. penningm. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn, onder vermelding van 'abonnement bulletin'.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, tentoonstellingen, etc. in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- J.H. Kelholt (penningmeester)
- Mw. D. Koffeman-Wielenga (bibliotheecaresse)
- S.P. van 't Riet (voorzitter/redacteur bulletin)
- J. Veldhuijzen (secretaris-cursuscoördinator)
- C. Verdonk (administrateur)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij de cursuscoördinator (038-4651048), de administratie (038-4539283) of via ons e-mail adres judaica@hetnet.nl. Actuele informatie over de Vrije Leerhuizen, Korte Cursussen en Cursussen Bijbels-Hebreeuws, de Judaica-agenda en andere activiteiten van de Stichting is te vinden op de website: www.judaica-zwolle.nl. De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. D. Koffeman-Wielenga (tel. 0591-616543).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwenbalkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, over het onderwerp 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is in principe op de eerste zondag van de maand geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze data de Judaica Agenda in dit bulletin). Dan wordt er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd. De toegangsprijs bedraagt: € 2,50 per persoon; voor kinderen € 1,50.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met: Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum, Bureau Kerk-en-Israël van de PKN Kerken te Utrecht, VU-Podium Vrije Universiteit Amsterdam.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op girorekening 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Apeldoorn.

VERWANTSCHAP

Op zoek naar verwantschap reageer ik meestal op "Joodse signalen" in mijn omgeving. Ik ontmoet een mevrouw met een prachtig klein davidsterretje om haar hals. Ik complimenteer haar er mee. Ja, zegt ze, van mijn zoon gekregen. Die is **helemaal** voor Ajax.

Riwkah Hamburger

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt omstreeks 1 april 2006. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van maart 2006 te zijn ingeleverd op het redactieadres: Postbus 194, 8000 AD Zwolle (zo mogelijk digitaal) of per e-mail zijn ontvangen op judaica@hetnet.nl. o.v.v: 'kopij bulletin'.

UIT HET BESTUUR

Met ingang van januari 2006 heeft ons bestuurslid Cees Verdonk zijn werk als PR-functionaris en redacteur van het Judaica-Bulletin neergelegd. Alleen de Judaica-agenda zal hij voorlopig blijven bijhouden. Vanaf de 15e jaargang nam Cees naast zijn vele andere werkzaamheden voor de stichting deel aan de redactie. Hij verzorgde met name de opmaak, de reproductie en de verzending van het bulletin. Daarvoor zeggen we hem langs deze weg van harte dank. In 2006 zal de redactie van het bulletin bestaan uit Peter van 't Riet (hoofdredacteur) en oud-bestuurslid Dick Broeren.

TENTOONSTELLINGSCOMMISSIE

De tentoonstellingscommissie heeft er de afgelopen maanden enkele nieuwe leden bij gekregen. Zij bestaat nu uit de volgende personen: Riwwah Hamburger (voorzitter), Wil Cornelissen, Marco Groen, Jaap Hagedoorn, Rosa Lemstra, Elmer Lugtigheid (PR), Astrid Rodrigues Pereira, Michael Canter, Ingrid Petiet, Ronald Frijda, Renate van Vuure-Redout, Peter Wolsleger.

UITVERKOCHT

Het boek *De invloed van het jodendom op de Westerse cultuur*, in 1991 door onze stichting uitgegeven, is uitverkocht. Het boek is alleen hier en daar nog tweedehands te krijgen.

GIFTEN

In de afgelopen maanden ontving de Stichting Judaica de volgende giften: € 10,- van. A.C.H.-B. te D.; € 46,- van H.A. te Z. Beide gevers onze hartelijke dank.

SCHENKING BOEKEN

Van pastor W. Peters uit Zoetermeer ontvingen we een schenking van een grote partij boeken op het gebied van het jodendom. Wij zijn hem daar zeer erkentelijk voor en zullen de komende maanden de bibliotheek ermee aanvullen.